

Ігор Кривошея, Людмила Якименко

КРИМСЬКІ ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО: ПОСТАНЕКСІЙНИЙ СИНДРОМ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ)

У статті проаналізовано співпрацю Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) з Україною в питаннях збереження та примноження культурної спадщини. Акцентується увага на кримських об'єктах, які потрапили під іноземний вплив після загарбання півострова Росією, і діяльності українського зовнішньополітичного відомства в цьому питанні.

Ключові слова: ЮНЕСКО, Україна, Росія, Автономна Республіка Крим, Херсонес Таврійський, Артек.

Верховна Рада України офіційно оголосила 20 лютого 2014 р. початком тимчасової окупації Криму й Севастополя Російською Федерацією, а 7 жовтня 2015 р. Президент України Петро Порошенко підписав відповідний закон. Міжнародні організації визнали окупацію й анексію Криму незаконною та засудили дії Москви. Більше того, країни Заходу ввели низку економічних санкцій проти Росії, яка у свою чергу заперечила й заперечує факт окупації півострова й називає події весни 2014 р. «відновленням історичної справедливості»¹.

За даними Міністерства культури України, на тимчасово окупованих Росією українських територіях розміщено 99 музеїв, у яких зберігається близько двох мільйонів експонатів, у тому числі й об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО. Насамперед йдеться про Херсонес.

Херсонес Таврійський був заснований у 422–421 рр. до н.е. грецькими вихідцями з Гераклеї Понтійської як грецька колонія на північному узбережжі Чорного моря. За античної доби місто стало важливим торговельним, ремісничим і політичним центром південно-західного узбережжя Криму. Херсонес розташований у південно-західній частині Криму, біля Карантинної бухти в межах сучасного міста Севастополя. Найдавніші археологічні знахідки в Херсонесі — уламки чорнофігурної кераміки — датуються VI ст. до н.е. За свідченням Страбона, поряд із Херсонесом Таврійським знаходилося інше місто, яке історик називає Давнім Херсонесом, що, можливо, і дало назву для Херсонеса Таврійського.

Околиці міста були заселені різноманітними племенами, мирними та войовничими, а в середні

віки, коли Херсонес набув статусу християнської столиці півострова, навколо нього з'явилася безліч монастирів та скитів, а також знамениті печерні міста. Наприкінці XIV ст. навала кочівників поклала кінець існуванню поселення, а його руїни поховала земля. Лише у 1827 р. на цьому місці розпочалися розкопки, які майже відразу подарували Херсонесу ще одну назву — «Руська Троя».

Масштаб досліджень та велика кількість археологічних пам'яток, які потребують збереження, зумовили створення Національного заповідника «Херсонес Таврійський». Територія заповідника охоплює стародавнє грецьке місто — Херсонес Таврійський, яке було огорожене могутніми оборонними стінами й розплановане за схемою, поширеною тоді в грецькому та римському світі. До наших днів збереглося багато давніх споруд. Серед них елліністичний театр, римська цитадель, середньовічні християнські храми, житлові квартали, вулиці, гончарні майстерні тощо. Херсонес та його сільськогосподарська округа (хора) наповнені пам'ятками, які в унікальному автентичному стані збереглися до сьогодні тільки на цій території та є надбанням світової цивілізації. Комплекс пам'яток, що входять до складу заповідника «Херсонес Таврійський», має не тільки національне значення, але й міжнародне, — це 5 археологічних комплексів: городище Херсонеса Таврійського, некрополь Херсонеса в Карантинній бухті, фортеця Чембало, фортеця Каламіта, античні земельні наділи та садиби, 11 пам'яток архітектури на території городища та фортеці Каламіта².

За рік до кривавих подій весни 2014 р., у 2013 р. об'єкт «Стародавнє місто Херсонес Таврійський

¹ Місія ЮНЕСКО не поїде в Крим без запрошення України — заступник міністра культури Мазур [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>

² Стародавнє місто Херсонес Таврійський [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/sections/unesco/?page=xersonhistory>

та його хора» було внесено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО саме з ініціативи України. Цьому передувала довготривала, цілеспрямована й наполеглива робота. Заповідник «Херсонес Таврійський» було внесено до попереднього списку об'єктів Всесвітньої спадщини ще в 1989 р. Понад два десятиліття знадобилося для повноцінного його включення до списку ЮНЕСКО. Зміна статусу стала можливою завдяки участі місцевої команди та фахівців із ЄС. Зокрема, в рамках проєктів «Дослідження для популяризації культурної спадщини в Криму» та «Підтримка й диверсифікація кримського туризму» було надано консультації з підготовки досьє для номінації та плану управління, потрібних для успішної подачі заявки в ЮНЕСКО.

15 жовтня 2011 р. в Міністерстві культури Автономної Республіки Крим відбулася підсумкова нарада другої місії міжнародної експертної комісії щодо включення пам'яток історії та культури Криму до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, очолюваної професором Берндом фон Дросте, провідним консультантом ЮНЕСКО, у минулому — директором Центру Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У ході першого робочого візиту пана Бернда фон Дросте в Крим відбулося детальне вивчення пам'яток культурної й природної спадщини в Криму, висунутих для номінації до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО — Ханського палацу (Бахчисарай) і Херсонеса. Тоді ж експерти ЮНЕСКО відвідали різні регіони Криму, зокрема Старий Крим і Євпаторію, де оглянули пам'ятки історії та культури півострова, що збереглися до наших днів. Метою другої місії експертів ЮНЕСКО стала презентація попередніх підсумків проведеної роботи та узгодження з кримськими партнерами подальших дій, пов'язаних із включенням Ханського палацу й Чуфут-кале до списку ЮНЕСКО. Слід зауважити, що організація роботи місії експертів ЮНЕСКО в Криму в 2011 р. стала можливою завдяки сприянню Представництва ЄС в Україні. Учасники наради висловили низку конкретних пропозицій та уточнень щодо представлених доповідей, а також розглянули презентації Таврійського національного університету й Кримської астрофізичної обсерваторії, що мали стати тими об'єктами, які в майбутньому номінуватимуться для включення до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО³.

20 вересня 2013 р. Херсонес Таврійський офіційно отримав сертифікат Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Такий статус стародавньому місту було присвоєно 23 червня 2013 р. під час 37-ї сесії Комітету ЮНЕСКО в Камбоджі. Херсонес,

заснований дорійцями, зберіг сліди епохи грецької колонізації, Римської та Візантійської імперій. Херсонес став одним із 1000 об'єктів, відібраних завдяки їх надзвичайній цінності, та сьомим об'єктом від України. Очікувалося, що внесення міста до переліку світової спадщини активізує культурний туризм та збільшить зобов'язання української влади щодо охорони пам'ятки.

Грецькі воїни та середньовічні лицарі театралізованим дійством завершили церемонію вручення сертифікату ЮНЕСКО. Спеціально до цієї події «Укрпошта» випустила тематичну поштову марку «Херсонес Таврійський». Урочистості відвідали Хосе Роман Леон Лора, керівник відділу економічного співробітництва, соціального та регіонального розвитку Представництва ЄС в Україні та Енцо Даміані, координатор об'єднаної ініціативи ЄС по АРК та Севастополю. «Факт того, що Херсонес віднині значитиметься в списку Світової спадщини, означає не лише те, що він опиниться на світовій карті культурної спадщини та туризму, — коментував подію Хосе Роман Леон Лора, — це також є ключовим фактором покращення загального підходу до управління культурною спадщиною в Україні в цілому й у Криму зокрема». За його словами, внесення до престижного реєстру передбачає чіткі зобов'язання для центральної та регіональної влади в Україні. «Ця номінація — це й честь, і виклик для української влади»⁴, — підсумовує пан Лора.

Європейський Союз, що активно підтримував охорону культурної спадщини АР Крим з 2011 р., мав і надалі підтримувати «Херсонес Таврійський». Відповідно до рекомендацій Міжнародної ради з питань пам'ятників та видатних місць ініціювалися підготовчі роботи з майбутнього розширення території пам'ятки — через приєднання до неї значної частини хори Таврійського Херсонесу на Тарханкутському півострові.

ЄС також мав намір сприяти тому, аби ще одна кримська пам'ятка «Історичне середовище Бахчисараю — столиці Кримського Ханату» теж увійшла до скарбниці ЮНЕСКО. Згідно з дорожньою картою, розробленою експертами ЄС, задля цього необхідно було провести значний обсяг робіт. Очікувалося, що номінація буде оцінена під час 39-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини в середині 2015 р.⁵, однак події весни 2014 р. й анексія Криму внесли свої корективи в ці плани.

Хоча в ЮНЕСКО цей об'єкт значиться українським, однак його перебування на захопленій території унеможливило доступ туди українських фахівців, а цінні експонати колекцій музею, що формувалися понад сто років, присвоєні

³ Підсумки другої місії міжнародної експертної комісії щодо включення пам'яток Криму до списку ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://qtm.org.ua/>

⁴ Там само.

⁵ Херсонес збагатив карту культурної спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://euukrainecoop.net/2013/10/03/khersonese/>

окупантами. На даний момент у фондах заповідника налічується більше 200 тисяч предметів побуту, культурного й релігійного призначення, знайдених під час розкопок в околицях Севастополя. Це одна з найбагатших археологічних колекцій Європи. Після націоналізації «уряд» Криму вирішив об'єднати всі музеї Севастополя в одну установу, що позбавило заповідник права вести будь-яку діяльність і поставило під загрозу збереження колекцій⁶.

І це при тому, що Виконавча Рада ЮНЕСКО в ході 195-го засідання в жовтні 2014 р. підтвердила, що вважає Кримський півострів частиною України. Цю інформацію прокоментував заступник глави українського зовнішньополітичного відомства Сергій Кислиця у своєму мікроблозі: «ЮНЕСКО підтверджує той факт, що Автономна Республіка Крим є частиною України. Це я кажу для того, щоб Росія нічого не говорила і не викручувалася». Під час голосування 22 країни проголосували за постанову, згідно з якою Кримський півострів є українським. Проти такого рішення виступили представники Російської Федерації, Куби та Китаю. Також Кислиця подякував Рефату Чубарову, членові української делегації на цьому засіданні, за його наполегливість⁷.

У серпні 2015 р. президент Росії Володимир Путін доручив внести пам'ятники й території Національного заповідника «Херсонес Таврійський» в окупованому Криму до Єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини народів Росії. Указом президента РФ від 7 грудня 2015 р. «Херсонес Таврійський» прийнятий у федеральне відання. Прес-служба Кремля повідомила, що «відповідні документи будуть передані губернатором міста федерального значення Севастополя уряду Російської Федерації до 1 вересня 2015 року»⁸. Паралельно з цим у «Херсонесі Таврійському» вибухнув скандал навколо призначення директором заповідника російською окупаційною владою священика Російської православної церкви, протоієрея Сергія Халюта⁹.

⁶ Путин сделал Херсонес объектом культурного наследия России [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://news.bigmir.net/ukraine/922121-Putin-sdelal-Hersones-ob-ektom-kul-turnogo-nasledija-Rossii>

⁷ ЮНЕСКО: «Крым является частью Украины» [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://www.novostimira.com.ua/news_130648.html

⁸ ЮНЕСКО отказал Путину по поводу Херсонеса [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://apostrophe.ua/news/world/2016-02-25/yunesko-otkazal-putinu-po-povodu-hersonesa/50792>

⁹ Путин сделал Херсонес объектом культурного наследия России [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://news.bigmir.net/ukraine/922121-Putin-sdelal-Hersones-ob-ektom-kul-turnogo-nasledija-Rossii>

Світова спільнота не залишилася осторонь і не проігнорувала порушення міжнародного законодавства. 14 жовтня 2015 р. в рамках 197-ї сесії Виконавчої Ради ЮНЕСКО (7–22 жовтня 2015 р.) на засіданні Комісії з питань програми й зовнішніх зносин було прийнято рішення щодо «моніторингу ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)». Із такою пропозицією виступила українська сторона, яку підтримали 12 країн — членів цього керівного органу організації. Проект рішення письмово завізували 26 із 28 членів ЄС (крім Мальти та Хорватії), а також Канада, Норвегія, США, Туреччина, Швейцарія та Японія. «Проти» проголосували 4 країни: РФ, Індія, КНР, Куба.

Варто уточнити, що документ був представлений на розгляд Виконавчої Ради головою Меджлісу кримськотатарського народу, народним депутатом України Рефатом Чубаровим¹⁰. І не випадково: згідно з турецьким звітом про становище кримських татар після анексії півострова, Росія перетворила окупований Крим на територію сваволі, уседозволеності й нетерпимості¹¹.

Прес-служба українського МЗС повідомила, що «в ході дискусії на підтримку України виступили США й Швеція, які оцінили документ як конструктивний і спрямований на конкретну діяльність по забезпеченню на півострові прав людини у сферах компетенції ЮНЕСКО». Крім того, висловлено беззастережне схвалення положень, на яких базується позиція ООН із питання АРК, викладена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. Також була оприлюднена спільна позиція Євросоюзу щодо цього питання з високою оцінкою практичного характеру ініційованого Україною рішення¹².

Уже традиційно опонентом у цьому питанні виступила Росія, заявляючи про неприпустимість політизації діяльності ЮНЕСКО та втручання у справи суверенних держав. На що в зовнішньополітичному відомстві України відповіли: «Це рішення містить низку нових положень, покликаних забезпечити безпосереднє залучення ЮНЕСКО, включаючи конвенційні органи Організації, до моніторингу ситуації в АРК і Севастополі в рамках мандата ЮНЕСКО. Документ передбачає продовження збору й аналізу відповідних даних з усіх наявних джерел, а також вироблення за сприяння генерального директора ЮНЕСКО ефективних механізмів спостереження за станом справ на

¹⁰ Исполнительный совет ЮНЕСКО согласился мониторить ситуацию в Крыму [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://mignews.com.ua/ukraine/7278028.html>

¹¹ Там же.

¹² Там же.

півострові. Прийняте рішення також передбачає подання звітності гендиректора на засіданні 199-ї сесії Виконавчої Ради про виконану роботу й окреслення планів діяльності ЮНЕСКО з цього питання»¹³.

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, ще виступаючи в ООН на Всесвітній конференції з корінних народів 23 вересня 2014 р., заявив, що в Криму грубо порушуються права кримських татар. «Сьогодні кримські татари, етнічні українці та інші меншини на півострові зазнають відкритої, безсоромної дискримінації, — сказав він і додав: Із російською окупацією Криму ми повернулися до міжнародної реальності анексії, агресії і відкритих територіальних претензій. Анексія перетворила сонячний і гостинний півострів в місце напруженості, агресії й нетерпимості. Багато етнічних груп, які тільки вчора були частиною багатокультурного й дружнього Криму, стали небажаними меншинами»¹⁴.

За словами українського міністра, «разом зі своїми військами Російська Федерація привнесла в Крим ідеологію ненависті й ізоляціонізму — людей карають за те, що вони по-різному висловлюються, по-різному виглядають і по-різному мислять». П. Клімкін нагадав про відзначення в цьому році 70-річчя депортації кримських татар. Подальша доля цього народу буде залежати «від реакції міжнародної спільноти на спроби Росії нав'язати свою безвідповідальну поведінку в якості нової норми»¹⁵.

У зв'язку з цим видається доречною й необхідною участь у роботі 196-ї (2015) сесії Виконавчої наради ЮНЕСКО в Парижі Мустафи Джемілева, уповноваженого у справах Киримлі. Оскільки учасники зустрічі обговорювали питання України й Криму, М. Джемілев закликав приділити особливу увагу проблемам захисту культурної спадщини півострова, свободі ЗМІ й безпеці журналістів, освіті, мовній політиці тощо. М. Джемілев повідомив, що днем раніше росіяни поширили серед представництв усіх країн у ЮНЕСКО 8-сторінкову листівку про те, як добре й радісно живеться на окупованій території, і прокоментував її зміст: «Така поведінка делегації РФ — прояв неповаги. Від початку до кінця уся ця листівка — суцільна брехня. Я маю намір наполягати на проведенні моніторингу, також на півострові необхідно провести відповідні дослідження європейських країн. Однак основна наша мета — прийняття резолюції». Крім того, уповноважений

у справах Киримлі повідомив про зростання кількості військових на півострові: «Зараз у Криму створюється потужна військова база. Іде цілодобова робота в урочищі Кизилташ (Ялта), там знаходиться військова база зберігання ядерних боєприпасів. Таким чином, частина України повертає ядерний статус»¹⁶.

Уже у квітні 2015 р. Україна висловила обурення з приводу переходу дитячого центру «Артек», розміщеного в Криму, у власність РФ. Українське МЗС закликала ЮНЕСКО, під егідою якої знаходиться центр, засудити дії Москви. Міністерство закордонних справ України заявило про «відверто протиправну діяльність» про російських органів влади в Криму з привласненням «Артека». Як наголошується в опублікованій 2 квітня заяві на сайті МЗС, у приєднаному до Росії Криму незаконна влада продовжує «цілеспрямоване розграбування України й у черговий раз демонструє зневажливе ставлення до основоположних принципів міжнародного права»¹⁷. «Артек» був переданий 31 березня 2015 р. самопроголошеною Радою міністрів анексованого Росією Криму в російську федеральну власність на виїзному засіданні кримського уряду в Євпаторії. Раніше дитячий центр входив до складу державного майна України.

Зовнішньополітичне відомство в Києві нагадало, що між урядом України та ЮНЕСКО в 2006 р. було підписано угоду про надання «Артеку» статусу центру під егідою міжнародної організації. У зв'язку з цим МЗС закликала ЮНЕСКО і всю світову спільноту «засудити такі дії російської сторони, які є викликом усьому цивілізованому світу, консолідувати міжнародний тиск на Росію з метою її невідкладного повернення в річище міжнародного права»¹⁸.

У Державній Думі РФ не побачили в цих закликах сенсу, бо, на переконання депутатів від «Єдиної Росії», вони «носять відверто протиправний характер». «Артек — російський дитячий центр, і ще багато належить зробити для того, щоб відновити його потенціал, втрачений за останні 20 років українського правління, коли розвитку центру не приділялося ніякої уваги»¹⁹, — заявила Баталіна.

Київ знову змушений був звернутися до європейських і євроатлантичних партнерів, аби ті зменшили «апетити» Москви. 24 березня 2016 р. у штаб-квартирі ЮНЕСКО відбулася зустріч

¹³ ЮНЕСКО утвердила резолюцію о моніторингу порушень прав людини в Криму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://graniru.org/Politics/World/Europe/Ukraine/m.234551.html>

¹⁴ Там же.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Сессия исполнительного совещания ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://1vl.in.ua/svodki/spetsvypusk/item/1050-15-16-aprelya-2015-g-krymskij-obzor-196-ya-sessiya-yunesko.html>

¹⁷ Украина незаконно призывает ЮНЕСКО осудить передачу Артека [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://jenkers.com/ru#!t=5752981>

¹⁸ Там же.

¹⁹ Там же.

між представниками цієї міжнародної організації та українськими делегатами. Цією новиною на своїй сторінці у «Фейсбук» поділився заступник представника України в ЮНЕСКО Віктор Войтович. Також він зауважив, що офіційне представництво України в ЮНЕСКО поінформувало керівництво й іноземних представників цієї організації стосовно поточної ситуації в Криму, що перебуває у сфері компетенції ЮНЕСКО. Крім того, було наведено конкретні факти репресій на півострові. Йшлося насамперед про порушення прав людини й утиски національних меншин, свободи віросповідання, доступу до освіти рідною мовою, безпеки журналістів, проблеми безкарності тощо. Також пан Войтович нагадав, що ця «інформаційна зустріч щодо моніторингу ситуації в Автономній Республіці Крим» здійснена в контексті реалізації відповідного рішення 197-ї сесії Виконавчої Ради ЮНЕСКО.

За його словами, посол України у Франції, постійний представник України при ЮНЕСКО Олег Шамшур розповів учасникам про поточну ситуацію на півострові й акцентував увагу на необхідності введення дієвого механізму ефективного моніторингу ситуації в Криму: «Зокрема, йшлося про посилення координації між Секретаріатом ЮНЕСКО та керівними органами відповідних конвенцій Організації, введення Центру координації моніторингу в Секретаріаті ЮНЕСКО, а також про необхідність направлення моніторингових місій для вивчення ситуації на місці»²⁰.

За його словами, «у дискусії взяли участь представники постійних представництв Швеції, Німеччини, Франції та Туреччини, які підтвердили свою незмінну підтримку суверенітету й територіальної цілісності України й висловили серйозне занепокоєння невпинним погіршенням ситуації в Криму. Дипломат підкреслив, що «зі сторони ЮНЕСКО — найбільш представницької міжнародної організації системи ООН — було в черговий раз підтверджено незаконність анексії Криму та Севастополя»²¹.

25 лютого 2016 р. стало відомо, що Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури в черговий раз не визнає приналежності музею-заповідника «Херсонес Таврійський» Росії. Постійний представник РФ при ЮНЕСКО Елеонора Митрофанова прокоментувала цю заяву, апелюючи до того, що позиції Києва і ЮНЕСКО — тотожні: «Україна виходить з того, що цей об'єкт культурної спадщини належить

²⁰ В ЮНЕСКО підтвердили незаконність анексії Криму — дипломат [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uaoprt.net/news/ua/t/1603/26/10998823>

²¹ В ЮНЕСКО підтвердили незаконність анексії Криму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sobytiya.info/news/16/61366>

Україні, ніякі російські закони там не діють, хоча де-факто не так, — й із прикрістю додала: На сьогоднішній день ЮНЕСКО цього не визнає. Було голосування в ООН: допоки Крим не визнано російським у міжнародно-правовому розумінні цього питання, Херсонес — український», — констатувала вона. Пані Митрофанова при цьому нагадала, що «після так званого “переходу під юрисдикцію Росії” заповідник отримав гроші, на які там проводиться реставрація, а директор заповідника регулярно відправляє в ЮНЕСКО звіти», однак на рішення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури це ніяк не вплинуло²². Разом з тим інформаційні агентства поширили інформацію про те, що «окупаційна влада Ялти планує посприяти владі французької Ніцци в процесі включення міської набережної до списку спадщини ЮНЕСКО»²³.

14 липня 2015 р. в Стамбулі під час 40-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з контролю за станом музею-заповідника «Херсонес Таврійський» ухвалено резолюцію, у якій ЮНЕСКО закликала забезпечити візит місії Комітету з охорони культурної спадщини організації в Херсонес. Однак заступник міністра культури України Тамара Мазур в ефірі проекту Радіо Свобода, Радіо Крим стосовно цього сказала, що без доступу українських фахівців в анексований Росією Крим візит моніторингової місії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО неможливий. Влада України не збирається запрошувати міжнародних експертів на окупований півострів. Пані Мазур уточнила: «Тут є одна особливість: ця моніторингова місія може приїхати лише на запрошення України. У рішенні ЮНЕСКО написано, що Україна повинна її запросити, як тільки з'явиться можливість. Поки наші фахівці не мають доступу до Автономної Республіки Крим, ми не будемо запрошувати моніторингову місію»²⁴.

Однак варто зауважити, що та однаковість світової громадськості, котра була характерна для жовтневої зустрічі представників ЮНЕСКО на нараді Виконавчої Ради в 2015 р., суттєво похитнулася під час квітневого голосування 2016 р. Стало помітним збільшення кількості країн, не згодних із позицією України. В офіційному

²² ЮНЕСКО: музей-заповідник «Херсонес Таврический» в аннексированном Крыму принадлежит Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.dialog.ua/news/79445_1456412184

²³ Украина рассказала в ЮНЕСКО о репрессиях в Крыму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://qha.com.ua/ru/politika/ukraina-rasskazala-v-yunesko-o-repressiyah-v-krimu/157276/>

²⁴ Місія ЮНЕСКО не поїде в Крим без запрошення України — заступник міністра культури Мазур [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>

повідомленні МЗС Росії сказано, що «формально рішення було прийнято 17 голосами “за”. Однак більшість країн — членів Виконавчої Ради (41 країна з 58) у тій чи іншій формі не підтримала проєкт». Документ не був винесений на обговорення, учасники відразу перейшли до голосування. Крім Росії, яка, зрозуміло, висловила своє заперечення, проти Києва виступили Індія, Китай, Нікарагуа, ПАР. 27 країн утрималися від участі в голосуванні. Дев'ять послів вийшли з зали засідань, щоб не брати участі у голосуванні²⁵.

Російська сторона витлумачила ці події на свою користь. В ефірі радіо «Супутник у Криму» заступник завідувача кафедри історії Чорноморської філії МДУ ім. М.В. Ломоносова Вадим Грабала висловив думку про те, що «рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО по контролю за станом музею-заповідника “Херсонес Таврійський” у Криму де-факто є визнанням російського статусу “Херсонеса Таврійського” й дозволяє сподіватися на позитивний для Криму результат розгляду справи про повернення на півострів колекції “скіфського золота” з Голландії. У цілому це рішення відкриває перспективи, коли наука зможе займатися наукою, а не політикою». В. Грабала нагадав, що «кількома місяцями раніше ЮНЕСКО заявила, що не може здійснювати моніторинг пам'яток Херсонеса у зв'язку з тим, що Крим перейшов під юрисдикцію Росії. Це створювало велику правову колізію: ЮНЕСКО не провадить моніторинг пам'ятки. Тепер усе повертається на круги своя. Цим рішенням ЮНЕСКО хоча й деполітизує питання, але по факту визнає Крим російським»²⁶.

У вересні 2016 р. заступник міністра культури України Світлана Фоменко повідомила на прес-конференції в Укрінформі, що Мінкульт України готує серйозну доповідь у ЮНЕСКО, з якою збирається виступити в Парижі наприкінці вересня на засіданні комітету ЮНЕСКО з питань Конвенції 1970 року «Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності». Пані Фоменко констатувала, що «сьогодні ми, на жаль, маємо ситуацію, коли кримськотатарський народ відірваний від свого коріння, відірваний від своєї землі й змушений зберігати свої традиції, матеріальну й нематеріальну культуру у відриві від своєї Батьківщини». Тому, за

її словами, «довідь стосується в першу чергу кримської проблематики, саме на неї буде звернено увагу наших колег по ЮНЕСКО й країн — членів цього комітету»²⁷.

Крім того, як зауважила С. Фоменко, «для Міністерства культури важливим є питання приєднання України до другого протоколу Гаазької конвенції в частині охорони культурних цінностей під час збройного конфлікту (Конвенція «Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» була прийнята в Парижі 14 листопада 1970 р. на 16-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. Нею задекларовано, що культурні цінності є одним з основних елементів цивілізації й культури народів і що вони набувають своєї справжньої цінності тільки в тому випадку, якщо точно відомі їх походження й історія). На жаль, Україна досі не приєдналася до цього протоколу, але ми вже підготували всі документи, і технічна процедура в цей час проходить у Міністерстві закордонних справ України. Очікуємо остаточної угоди, щоб в перспективі отримати інструмент міжнародного впливу на захист нашої спільної культурної спадщини»²⁸.

Крім того, С. Фоменко розповіла про процедуру включення об'єктів нематеріальної культури до списку ЮНЕСКО. «Це досить довгий процес. Як правило, повне формування досьє, у тому числі узгодження й включення в список ЮНЕСКО, займає від двох до п'яти років <...>. Думаю, хорошим прикладом в цьому напрямку стане завершення роботи над досьє й подання до списку ЮНЕСКО елементів кримськотатарського орнаменту. Думаю, уже в наступному році ми отримаємо позитивну відповідь від комітету ЮНЕСКО»²⁹, — резюмувала перший заступник міністра культури України. Разом із тим питання щодо статусу й приналежності «Херсонеса Таврійського» й «Артека» залишаються відкритими й потребують реальних дій від українського зовнішньополітичного відомства, аби повернути їх українському народу.

Отже, після анексії Криму РФ Україна, заручившись підтримкою світової спільноти й міжнародних організацій, особливо ЮНЕСКО, спрямувала зусилля на повернення втрачених територій і культурних цінностей, що дісталися окупантам разом із півостровом. ЮНЕСКО неодноразово підтверджувала свою прихильність територіальній цілісності нашої держави, відмовилася визнавати музей-заповідник «Херсонес

²⁵ Москва: Исполнительный совет ЮНЕСКО не поддержал проект решения по Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://riafan.ru/515786-moskva-ispolnitelnyi-совет-yunesko-ne-podderzhal-proekt-resheniya-po-krymu>

²⁶ Решение ЮНЕСКО по Херсонесу дает надежду вернуть золото скифов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kerch.biz/kultura/35075-o-vozvraschenii-skifskogo-zoloto-vspomnyat-posle-priezda-yunesko-v-krym.html>

²⁷ Минкультуры Украины готовит доклад в ЮНЕСКО по Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kh.biz.ua>

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

Таврійський», внесений до списку її культурної спадщини, російським, навіть було прийнято рішення направити в Крим моніторингову місію. Реалізація цих планів у великій мірі залежить від політичної волі очільників організації, від їхнього

бажання насправді залишитися відданими принципам демократії й підтримати Київ у його спробах відновити справедливість. Будемо сподіватися, що в площині міжнародного права перемога залишиться на боці скривджених.

ДЖЕРЕЛА

1. В ЮНЕСКО подтвердили незаконность аннексии Крыма — дипломат [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://uaport.net/news/ua/t/1603/26/10998823>
2. В ЮНЕСКО подтвердили незаконность аннексии Крыма [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.sobytiya.info/news/16/61366>
3. Исполнительный совет ЮНЕСКО согласился мониторить ситуацию в Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://mignews.com.ua/ukraine/7278028.html>
4. Киев назвал передачу «Артека» России «ограблением Украины» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dw.com/ru/>
5. Минкультуры Украины готовит доклад в ЮНЕСКО по Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kh.biz.ua>
6. Місія ЮНЕСКО не поїде в Крим без запрошення України — заступник міністра культури Мазур [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>
7. Москва: Исполнительный совет ЮНЕСКО не поддержал проект решения по Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://riafan.ru/515786-moskva-ispolnitelnyi-sovet-yunesko-ne-podderzhal-proekt-resheniya-po-krymu>
8. Підсумки другої місії міжнародної експертної комісії щодо включення пам'яток Криму до списку ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://qtm.org/ua/>
9. Путин сделал Херсонес объектом культурного наследия России [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://news.bigmir.net/ukraine/922121-Putin-sdelal-Hersones-ob-ektom-kul-turnogo-nasledija-Rossii>
10. Решение ЮНЕСКО по Херсонесу дает надежду вернуть золото скифов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kerch.biz/kultura/35075-o-vozvrashchenii-skifskogo-zoloto-vspomnyat-posle-priezda-yunesko-v-krym.html>
11. Сессия исполнительного совещания ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://1vl.in.ua/svodki/spetsvypusk/item/1050-15-16-aprelya-2015-g-krymskij-obzor-196-ya-sessiya-yunesko.html>
12. Стародавнє місто Херсонес Таврійський [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/sections/unesco/?page=xersonhistory>
13. Украина незаконно призывает ЮНЕСКО осудить передачу Артека [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://jenkers.com/ru#!t=5752981>
14. Украина рассказала в ЮНЕСКО о репрессиях в Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://qha.com.ua/ru/politika/ukraina-rasskazala-v-yunesko-o-repressiyah-v-krimu/157276/>
15. Херсонес збагатив карту культурної спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://euukrainecoop.net/2013/10/03/khersonese/>
16. ЮНЕСКО отказал Путину по поводу Херсонеса [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://apostrophe.ua/news/world/2016-02-25/yunesko-otkazal-putinu-po-povodu-hersonesa/50792>
17. ЮНЕСКО утвердила резолюцию о мониторинге нарушений прав человека в Крыму [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://graniru.org/Politics/World/Europe/Ukraine/m.234551.html>
18. ЮНЕСКО: «Крым является частью Украины» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.novostimira.com.ua/news_130648.html
19. ЮНЕСКО: музей-заповедник «Херсонес Таврический» в аннексированном Крыму принадлежит Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.dialog.ua/news/79445_1456412184

REFERENCES

1. V YuNESKO podtverdili nezakonnost anneksii Kryma — diplomat [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://uaport.net/news/ua/t/1603/26/10998823>
2. V YuNESKO podtverdili nezakonnost anneksii Kryma [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa : <http://www.sobytiya.info/news/16/61366>
3. Ispolnytelnyi sovet YuNESKO soglasiisia monitorit situatsiiu v Krymu [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://mignews.com.ua/ukraine/7278028.html>
4. Kiev nazval peredachu «Arteka» Rossyii «ogrableniem Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupau : <http://www.dw.com/ru/>
5. Minkultury Ukrainy hotoviyt doklad v YuNESKO po Krymu [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://kh.biz.ua>
6. Misiiia YuNESKO ne poide v Krym bez zaproshennia Ukrainy — zastupnyk ministra kultury Mazur [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa : <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>
7. Moskva: Ispolnitelnyi sovet YuNESKO ne podderzhal proekt resheniia po Krymu [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa: <http://riafan.ru/515786-moskva-ispolnitelnyi-sovet-yunesko-ne-podderzhal-proekt-resheniya-po-krymu>
8. Pidsumky druhoi misii mizhnarodnoi ekspertnoi komisii shchodo vkluchennia pamiatok Krymu do spysku YuNESKO [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa : <http://qtmm.org/ua/>
9. Putin sdelal Khersones obiekтом kulturnogo naslediiia Rossii [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://news.bigmir.net/ukraine/922121-Putin-sdelal-Hersones-ob-ektom-kul-turnogo-nasledija-Rossii>
10. Resheniie YuNESKO po Khersonesu daet nadezhdu vernut zoloto skifov [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://kerch.biz/kultura/35075-o-vozvrashchenii-skifskogo-zoloto-vspomnyat-poslepriezda-yunesko-v-krym.html>
11. Sessiiia ispolnitelnogo soveshchaniia YuNESKO [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://lvl.in.ua/svodki/spetsvypusk/item/1050-15-16-aprelya-2015-g-krymskij-obzor-196-ya-sessiya-yunesko.html>
12. Starodavnie misto Khersones Tavriiskyi [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa : <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/sections/unesco/?page=xersonhistory>
13. Ukraina nezakonno pryzivaet YuNESKO osudit peredachu Arteka [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <https://jenkers.com/ru#!t=5752981>
14. Ukraina rasskazala v YuNESKO o repressiiakh v Krymu [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://qha.com.ua/ru/politika/ukraina-rasskazala-v-yunesko-o-repressiyah-v-krimu/157276/>
15. Khersones zbahatyv kartu kulturnoi spadshchyny YuNESKO [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa: <https://euukrainecoop.net/2013/10/03/khersonese/>
16. YuNESKO otказal Putinu po povodu Khersonesa [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://apostrophe.ua/news/world/2016-02-25/yunesko-otkazal-putinu-po-povodu-hersonesa/50792>
17. YuNESKO utverdila rezoliutsiiu o monitoringe narusheniui prav cheloveka v Krymu [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://graniru.org/Politics/World/Europe/Ukraine/m.234551.html>
18. YuNESKO: «Krym yavliaetsia chastiu Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : http://www.novostimira.com.ua/news_130648.html
19. YuNESKO: muzei-zapovednik «Khersones Tavricheskii» v anneksirovannom Krymu prinadlezhit Ukraine [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : http://www.dialog.ua/news/79445_1456412184

Игорь Кривошея, Людмила Якименко

**КРЫМСКИЕ ОБЪЕКТЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ЮНЕСКО:
ПОСТАННЕКСИОННЫЙ СИНДРОМ
(ПО МАТЕРИАЛАМ ЭЛЕКТРОННЫХ ИЗДАНИЙ)**

В статье проанализировано сотрудничество Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО) с Украиной по вопросам сохранения и приумножения культурного наследия. Акцентируется внимание на крымских объектах, попавших под иностранное влияние после оккупации полуострова Россией, и деятельности украинского внешнеполитического ведомства в данном вопросе.

Ключевые слова: ЮНЕСКО, Украина, Россия, Автономная Республика Крым, Херсонес Таврический, Артек.

Igor Kryvosheia, Ludmyla Yakymenko

**CRIMEAN CULTURAL HERITAGE OF UNESCO: POST-ANNEXATION SYNDROME
(BASED ON ELECTRONIC EDITIONS)**

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) has been cooperating with Ukraine for a long time. The position of international organizations, including UNESCO, is unchanging: Crimea is Ukrainian, and consequently, the Chersonesos, which entered to the list of world cultural heritage, is also Ukrainian — de jure. However, de facto, many legal conflicts and objective, primarily military-political and economic factors affect the real situation and make Ukrainian foreign department respond to attempts of enemies to remove the fact of appropriation of the Ukrainian cultural property by neighboring state and legitimize it in the international arena.

According to the Ministry of Culture of Ukraine, Russia temporarily occupied territories with 99 Ukrainian museums, which have about two million exhibits, including cultural heritage of UNESCO. First of all, we can say it about Chersonesos.

On September 20, 2013 “the Chersonesos” has officially received a certificate of UNESCO World Heritage. This status was granted on June 23, 2013 during the 37th Session of the Committee of UNESCO in Cambodia. The Chersonesos had been founded by Dorians and located on the territory of Sevastopol in Crimea, retained traces of the Greek colonization era, Roman and Byzantine Empires. The Chersonesos became one of 1000 objects selected due to their extreme values and seventh object of Ukraine. It was expected that introducing the city to the World Heritage List had to step up cultural tourism and increase the commitment of Ukrainian authorities for the protection of monuments.

Although UNESCO listed the object as Ukrainian one, but its stay in the occupied territories prevents access to Ukrainian experts, and valuable exhibits of the museum collection, formed over a hundred years, are assigned to the occupants. Currently in reserve funds, there are more than 200,000 cultural and religious objects, found during excavations near Sevastopol.

UNESCO has consistently reaffirmed its commitment to the territorial integrity of our country, and refused to recognize the museum reserve “Chersonesos” as Russian one, even it was decided to send a monitoring mission to Crimea. Implementation of these plans largely depend on the political will of the leaders of the organization, their desire to remain faithful to the principles of democracy and support Kyiv in its efforts to restore justice.

Key words: UNESCO, Ukraine, Russia, Autonomous Republic of Crimea, Tauric Chersonesos, Artek.

Дата надходження статті до редакції: 23.04.2017 р.